

QO'RIQLASH XIZMATLARI TANNARXINI HISOBLASH VA ULARNING MOLIYAVIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH METODIKASI

mayor Boltayev Sherzod Naimovich

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti magistranti

Annotatsiya. Maqolada jamoat xavfsizligini ta'minlash tizimida qo'riqlash faoliyatini moliyalashtirishning amaldagi mexanizmi, uning budjet va budjetdan tashqari manbalari hamda shartnomaviy qo'riqlash xizmatlaridan tushumlarni shakllantirish va ulardan foydalanish tartibi tahlil qilingan. Xorijiy tajriba asosida xarajatlarni xizmat birligi bo'yicha normalash, natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirish va raqamli hisob-kitob tizimlarini joriy etish imkoniyatlari o'rganilgan. O'rganish natijasida qo'riqlash xizmatlari tannarxini hisoblashning differensiallashgan modeli, moliyaviy samaradorlik indikatorlari tizimi va moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar tavsiya etilgan.

Kalit so'zlar: jamoat xavfsizligi, qo'riqlash faoliyati, moliyalashtirish mexanizmi, budjetdan tashqari mablag'lar, shartnomaviy qo'riqlash, xizmat tannarxi, natijaga yo'naltirilgan budjet, moliyaviy nazorat.

Аннотация. В статье проанализирован действующий механизм финансирования охранной деятельности в системе обеспечения общественной безопасности, его бюджетные и внебюджетные источники, а также порядок формирования и использования поступлений от договорных охранных услуг. На основе зарубежного опыта изучены возможности нормирования затрат по единице услуги, внедрения бюджетирования, ориентированного на результат, и цифровых систем расчётов. В результате исследования разработаны дифференцированная

модель расчёта себестоимости охранных услуг, система индикаторов финансовой эффективности и научно-практические предложения по совершенствованию механизма финансирования.

Ключевые слова: общественная безопасность, охранный деятельность, механизм финансирования, внебюджетные средства, договорная охрана, себестоимость услуги, бюджетирование по результатам, финансовый контроль.

Abstract. The article analyzes the current mechanism of financing guarding activities within the public safety system, its budgetary and extra-budgetary sources, as well as the procedure for generating and using revenues from contractual guarding services. Drawing on international experience, the study examines the possibilities of cost standardization per service unit, performance-based budgeting and digital settlement systems. As a result, a differentiated costing model for guarding services, a system of financial efficiency indicators and scientific and practical proposals for improving the financing mechanism are developed.

Keywords: public safety, guarding activities, financing mechanism, extra-budgetary funds, contractual guarding, service cost, performance-based budgeting, financial control.

Jamoat xavfsizligini ta'minlash davlatning ustuvor funksiyalaridan biri bo'lib, uning samaradorligi ko'p jihatdan ushbu sohaga yo'naltirilayotgan moliyaviy resurslarning hajmi, tarkibi va ulardan foydalanish sifatiga bog'liq. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fuqarolarning hayoti, sog'lig'i va mulkini muhofaza qilish davlatning burchi sifatida belgilangan bo'lib [1], bu vazifani amalga oshirishda mulk va obyektlarni qo'riqlash faoliyati alohida o'rin tutadi. Davlat va xo'jalik yurituvchi subyektlar obyektlarini, aholining mol-mulkini qo'riqlash jamoat tartibini saqlashning profilaktik bo'g'ini hisoblanadi.

“2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” [3] hamda “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida [4] jamoat xavfsizligini ta‘minlash tizimini zamonaviy texnologiyalar asosida isloh qilish, davlat mablag‘laridan foydalanish samaradorligi va shaffofligini oshirish vazifalari belgilangan. O‘zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasida [5] esa xavfsizlikni ta‘minlashda davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari va xususiy sektorning hamkorligini kuchaytirish asosiy yo‘nalishlardan biri sifatida e‘tirof etilgan.

Qo‘riqlash faoliyati o‘ziga xos moliyaviy tabiatga ega: u bir tomondan davlat budjetidan moliyalashtiriladigan davlat funksiyasi, ikkinchi tomondan shartnoma asosida pullik xizmat ko‘rsatish orqali o‘z daromadini shakllantiradigan faoliyatdir. Ana shu ikki yoqlama xususiyat moliyalashtirish mexanizmini oqilona tashkil etish, xizmat tannarxini to‘g‘ri hisoblash, tushumlar va xarajatlar ustidan samarali nazorat o‘rnatishni taqozo etadi. Mazkur maqolaning maqsadi qo‘riqlash xizmatlari tannarxini hisoblashning differensiallashgan metodikasini va ularning moliyaviy samaradorligini baholash indikatorlarini ishlab chiqishdan iborat.

Xavfsizlik sohasini moliyalashtirish masalalari xorijiy iqtisodiy adabiyotlarda mudofaa va xavfsizlik iqtisodiyoti doirasida keng o‘rganilgan. K.Hartley xavfsizlik xizmatlarini sof jamoat ne‘mati sifatida ko‘rib chiqib, ularni moliyalashtirishda resurslarning muqobil qiymati va “narx – sifat” nisbatini baholash zarurligini asoslaydi [12]. K.Hartley va J.Belin tahriri ostidagi jamoaviy monografiyada xavfsizlik sektorida xarajatlar samaradorligini oshirishda xarid tizimlari va raqobat mexanizmlarining roli ochib berilgan [13]. SIPRI ma’lumotlariga ko‘ra, so‘nggi yillarda dunyo bo‘yicha xavfsizlik va mudofaa xarajatlari barqaror o‘sish tendensiyasiga ega bo‘lib [15], bu ularning samaradorligini baholash masalasini yanada dolzarb qiladi.

M.Button xususiy va davlat qo'riqlash xizmatlarining o'zaro nisbatini tahlil qilib, "plyuralistik politsiya faoliyati" sharoitida qo'riqlash xizmatlari bozor tamoyillari asosida faoliyat yuritishi, biroq davlat tomonidan qat'iy tartibga solinishi lozimligini ta'kidlaydi [14]. Ushbu yondashuv shartnomaviy qo'riqlash xizmatlari narxlarini shakllantirishda xarajatlarni qoplash va ijtimoiy adolat tamoyillarini uyg'unlashtirish zaruratini ko'rsatadi.

Davlat moliyasini boshqarish nuqtai nazaridan IMF tomonidan ishlab chiqilgan davlat moliyasi statistikasi qo'llanmasi [10] davlat muassasalari daromadlari va xarajatlarini tasniflash, ularni hisobga olishning yagona standartlarini belgilaydi. OECD tadqiqotlarida natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirishni joriy etish xarajatlarni rejalashtirishni faoliyat ko'rsatkichlari bilan bog'lash imkonini berishi, bu esa ayniqsa xizmat ko'rsatuvchi davlat tuzilmalarida yuqori samara berishi qayd etilgan [11].

Milliy qonunchilikda qo'riqlash faoliyatini moliyalashtirishning huquqiy asoslari Budjet kodeksi [2], "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonun [6] va sohaviy normativ-huquqiy hujjatlar bilan belgilangan. Budjet kodeksida budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablag'larini shakllantirish va ulardan foydalanish tartibi mustahkamlangan bo'lib, bu qo'riqlash xizmatlaridan tushgan mablag'larni boshqarishning huquqiy negizini tashkil etadi. Biroq adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, qo'riqlash faoliyatini moliyalashtirishning xizmat tannarxini hisoblash metodikasi, moliyaviy samaradorlikni baholash indikatorlari va raqamli moliyaviy boshqaruv masalalari milliy ilmiy adabiyotlarda yetarlicha tizimli tadqiq etilmagan.

Tahlilda tizimli yondashuv, qiyosiy-huquqiy tahlil, iqtisodiy tahlil, guruhlash, induksiya va deduksiya, mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Moliyalashtirish manbalarining tarkibini o'rganishda struktura tahlili, xizmat tannarxini hisoblashda esa faoliyatga asoslangan xarajatlar hisobi (Activity-Based Costing) yondashuvi qo'llanildi. Xorijiy tajriba OECD [9]

mamlakatlari amaliyoti va xalqaro tashkilotlar hisobotlari asosida qiyosiy o'rganildi. Maqolaning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Prezident farmon va qarorlari, xalqaro moliya institutlarining nashrlari hamda ilmiy adabiyotlar tashkil etdi.

Amaldagi tizimda qo'riqlash faoliyati aralash modelda moliyalashtiriladi. Davlat ahamiyatiga molik va alohida muhim obyektlarni qo'riqlash, shaxsiy tarkibni tayyorlash va moddiy-texnik bazani rivojlantirish xarajatlarining bir qismi davlat budjeti hisobidan qoplanadi. Shu bilan birga, yuridik va jismoniy shaxslar bilan tuzilgan shartnomalar asosida ko'rsatiladigan qo'riqlash xizmatlaridan tushgan mablag'lar budjetdan tashqari manba sifatida shakllanadi. Moliyalashtirish manbalarining asosiy tarkibi va ularning xususiyatlari 1-jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval. Qo'riqlash faoliyatini moliyalashtirish manbalari va ularning xususiyatlari

№	Moliyalashtirish manbai	Asosiy xususiyatlari va yo'nalishlari
1	Davlat budjeti mablag'lari	Alohida muhim obyektlarni qo'riqlash, ish haqi va ijtimoiy to'lovlar, kapital qo'yilmalar; smeta asosida rejalashtiriladi
2	Shartnomaviy qo'riqlash xizmatlaridan tushumlar	Jismoniy qo'riqlash, texnik vositalar orqali markazlashgan kuzatuv, tezkor javob guruhlari xizmatlari; tarif asosida shakllanadi
3	Texnik xizmat ko'rsatish va montaj ishlaridan tushumlar	Qo'riqlash-signalizatsiya tizimlarini o'rnatish, ularga texnik xizmat ko'rsatish

№	Moliyalashtirish manbai	Asosiy xususiyatlari va yo'nalishlari
4	Boshqa qonuniy manbalar	Homiylik mablag'lari, grantlar, mulkni ijaraga berishdan tushumlar

Tahlil shuni ko'rsatadiki, budjetdan tashqari tushumlarning ulushi oshib borishi qo'riqlash tuzilmalarining moliyaviy mustaqilligini kuchaytiradi, biroq shu bilan birga ikki xil xavfni yuzaga keltiradi. Birinchidan, tushumlar hajmi shartnomalar soniga bog'liq bo'lib, iqtisodiy faollik pasaygan davrlarda moliyaviy beqarorlik yuzaga kelishi mumkin. Ikkinchidan, tariflar xarajatlarning haqiqiy tarkibini to'liq aks ettirmasa, ayrim xizmat turlari boshqa xizmatlar hisobidan yashirin subsidiyalanadi.

Qo'riqlash xizmatlari tariflarini belgilashda ko'pincha o'rtacha xarajatlar usuli qo'llaniladi. Bu usulda obyektning xavf darajasi, qo'riqlash shakli (jismoniy, texnik yoki kombinatsiyalashgan), obyektgacha bo'lgan masofa va tezkor javob vaqti kabi omillar yetarlicha hisobga olinmaydi. Natijada past xavfli obyektlar uchun narx asossiz yuqori, yuqori xavfli obyektlar uchun esa xarajatlarni to'liq qoplamaydigan darajada shakllanadi.

Mazkur muammoni hal etish uchun xarajatlarni faoliyat turlari bo'yicha taqsimlashga asoslangan differensiallashgan tannarx modelini qo'llash taklif etiladi. Unga ko'ra, xizmat tannarxi quyidagicha aniqlanadi:

$$T = (X_b + X_t + X_a + X_m) \times K_x \times K_h + R,$$

bu yerda: T – bir obyektning qo'riqlashning oylik tannarxi; X_b – bevosita mehnat xarajatlari (qo'riqchilar va tezkor guruh xodimlarining ish haqi va ijtimoiy to'lovlari ulushi); X_t – texnik vositalar amortizatsiyasi va ularga xizmat ko'rsatish xarajatlari; X_a – boshqaruv va ma'muriy xarajatlar ulushi; X_m – transport va yoqilg'i-moylash materiallari xarajatlari; K_x – obyekt xavf darajasi

koeffitsiyenti; Kh – hududiy (masofa) koeffitsiyenti; R – rivojlanish fondiga ajratmalar uchun me'yoriy rentabellik.

Ushbu modelning afzalligi shundaki, u har bir xarajat elementining manbasini shaffof ko'rsatadi, tariflarni asoslashda subyektivlikni kamaytiradi hamda moliyaviy nazorat organlariga xarajatlarning asoslilikini tekshirish uchun aniq mezon beradi.

Amaliyotda qo'riqlash tuzilmalari faoliyati ko'proq tushumlar rejasining bajarilishi bilan baholanadi. Biroq jamoat xavfsizligini ta'minlash nuqtai nazaridan moliyaviy ko'rsatkichlarni xizmat sifati ko'rsatkichlari bilan uyg'unlashtirish zarur. OECD mamlakatlarida keng qo'llaniladigan natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirish tajribasidan kelib chiqib [11], 2-jadvalda keltirilgan indikatorlar tizimi taklif etiladi.

**2-jadval. Qo'riqlash faoliyati moliyaviy samaradorligini baholashning
taklif etilayotgan indikatorlari**

№	Indikator	Hisoblash tartibi va mazmuni
1	Xarajatlarni qoplash koeffitsiyenti	Shartnomaviy tushumlar/shartnomaviy xizmatlar bo'yicha jami xarajatlar
2	Bir obyektga to'g'ri keladigan xarajat	Jami qo'riqlash xarajatlari/qo'riqlanayotgan obyektlar soni
3	Tezkor javob samaradorligi	Me'yoriy vaqt ichida bajarilgan chaqiruvlar/jami chaqiruvlar
4	Qo'riqlanayotgan obyektlardagi huquqbuzarliklar darajasi	Qayd etilgan holatlar/qo'riqlanayotgan obyektlar soni

№	Indikator	Hisoblash tartibi va mazmuni
5	Debitorlik qarzdorligi darajasi	Muddati o'tgan to'lovlar/hisoblangan to'lovlar summasi
6	Texnik vositalarga investitsiyalar ulushi	Texnik modernizatsiya xarajatlari/jami xarajatlar

Indikatorlar tizimi ikki guruhdan iborat: moliyaviy (1, 2, 5, 6) va funksional-xavfsizlik (3, 4) ko'rsatkichlari. Ularni birgalikda qo'llash moliyaviy natijaga erishish xizmat sifatini pasaytirish hisobiga amalga oshirilmasligini kafolatlaydi.

“Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi [7] davlat organlari faoliyatini raqamlashtirish, elektron hujjat aylanishi va onlayn to'lov tizimlarini joriy etishni nazarda tutadi. Qo'riqlash faoliyatida bu quyidagilarni anglatadi: shartnomalarni elektron shaklda tuzish va yuritish; to'lovlarni avtomatik hisoblash va mijozlarni xabardor qilish; obyektlar bo'yicha xarajatlarni real vaqt rejimida hisobga olish; debitorlik qarzdorligini monitoring qilish. Bunday yagona axborot platformasi moliyaviy oqimlarning shaffofligini oshiradi va inson omili bilan bog'liq xatolar hamda suiiste'molliklar xavfini kamaytiradi. Xalqaro tadqiqotlar ham davlat sektorida raqamli va intellektual texnologiyalarni joriy etish xarajatlarni boshqarish sifatini oshirishini tasdiqlaydi [8; 16].

Bundan tashqari, texnik qo'riqlash vositalari, transport va maxsus jihozlarni xarid qilishda “Davlat xaridlari to'g'risida”gi Qonun [6] talablari asosida elektron xarid platformalaridan to'liq foydalanish raqobat muhitini kuchaytirib, xarajatlarni tejash imkonini beradi.

Olib borilgan o'rganishlar natijasida quyidagi xulosa va takliflar shakllantirildi:

– qo‘riqlash faoliyatini moliyalashtirish budjet va budjetdan tashqari manbalarni uyg‘unlashtirgan aralash modelga asoslanadi; ushbu modelning barqarorligini ta‘minlash uchun budjetdan tashqari tushumlar hisobidan zaxira (barqarorlashtirish) fondini shakllantirish maqsadga muvofiq;

– xizmat tariflarini belgilashda o‘rtacha xarajatlar usulidan obyekt xavf darajasi va hududiy omillarni hisobga oluvchi differensiallashgan tannarx modeliga o‘tish tariflarning asosiligi va ijtimoiy adolatini ta‘minlaydi;

– qo‘riqlash tuzilmalari faoliyatini baholashda moliyaviy va funksional-xavfsizlik ko‘rsatkichlarini birlashtirgan indikatorlar tizimini joriy etish natijaga yo‘naltirilgan budjetlashtirishga o‘tishning amaliy asosi bo‘ladi;

– shartnomalar, to‘lovlar va xarajatlarni yagona raqamli platformada yuritish moliyaviy shaffoflikni oshirib, ichki nazorat samaradorligini kuchaytiradi;

– texnik vositalarni modernizatsiya qilishga yo‘naltiriladigan mablag‘lar ulushini bosqichma-bosqich oshirish uzoq muddatda jismoniy qo‘riqlash xarajatlarini qisqartirish va xizmat sifatini oshirish imkonini beradi.

Taklif etilayotgan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi jamoat xavfsizligini ta‘minlashda qo‘riqlash faoliyatining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, davlat mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirish va aholiga ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023. – 80 b.
2. O‘zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi. 2013-yil 26-dekabr, O‘RQ-360-son (amaldagi tahrirda).
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-27-son Farmoni.

6. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 22-apreldagi "Davlat xaridlari to'g'risida"gi O'RQ-684-son Qonuni.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-son Farmoni.

8. OECD. Government at a Glance 2023. – Paris: OECD Publishing, – 218 p.

9. OECD. Budgeting and Public Expenditures in OECD Countries 2019. – Paris: OECD Publishing, 2019. – 180 p.

10. International Monetary Fund. Government Finance Statistics Manual 2014. – Washington, DC: IMF, 2014. – 450 p.

11. OECD. Best Practices for Performance Budgeting. – Paris: OECD Publishing, 2019. – 36 p.

12. Hartley K. The Economics of Arms. – Newcastle upon Tyne: Agenda Publishing, 2017. – 224 p.

13. Hartley K., Belin J. The Economics of the Global Defence Industry. – London: Routledge, 2019. – 640 p.

14. Button M. Private Policing. 2nd ed. – London: Routledge, 2019. – 232 p.

15. Tian N., Lopes da Silva D., Liang X., Scarazzato L. Trends in World Military Expenditure, 2023, IPRI Fact Sheet. – Stockholm: SIPRI, April 2024.

16. Wirtz B.W., Weyerer J.C., Geyer C. Artificial Intelligence and the Public Sector – Applications and Challenges//International Journal of Public Administration. – 2019. – Vol. 42, № 7. – P. 596–615.